

HOLOKAUST, SPOMENICI, SJEĆANJE

Za Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta izabran je 27. siječanj, datum na koji je prije 75 godina, 1945., Crvena armija ušla u Auschwitz i oslobodila nešto više od 7000 logoraša.

Desetak dana prije toga, 18. siječnja, logorska uprava i straža na brzinu napušta sva tri velika logora iz kompleksa Auschwitz i većinu logoraša, njih oko 60 000, tjera na marš prema koncentracionim logorima u Njemačkoj. Takvi „marševi smrti“, SSovci su ubijali svakog tko bi zaostao ili pao od iscrpljenosti, kretali su, kako se Crvena armija približavala, iz svih koncentracionih logora na istoku. U tim logorima su ostali samo oni koji su se uspjeli sakriti ili su bili u takvom stanju da su SSovci, žurno napuštajući logore, procijenili da će ti logoraši i tako umrijeti. Bio je to zadnji čin drame započete dolaskom Hitlera i nacističke stranke, demokratskim putem, na vlast u Njemačkoj. Nema poučnijeg primjera kako ni demokracija ni kultura nisu garancija da na vlast ne dođe opasna grupa populista i dobrom dijelu naroda podmetne i nametne nacionalističku netrpeljivost i, u slučaju nacista, antisemitizam kao izraz domoljublja. Kad se početkom 1945., pod vojnim udarima Saveznika, Treći Reich počeo raspadati, na vidjelo je izašla istina o koncentracionim logorima, o strahotama teško pojmljivim i po okrutnosti i po razmjerima, tako da su za njihov opis skovane i nove riječi poput genocida i holokausta.

Dio logoraša iz Auschwitza završio je u kompleksu koncentracionih logora Buchenwald i tamo ih je 4. travnja 1945. oslobodila američka vojska. Obaviješten o onome što je u logoru zatečeno, zapovjednik savezničkih snaga u Europi general Dwight Eisenhower posjetio je logor 12. travnja. U izvještaju Vladi Sjedinjenih Država Eisenhower kaže da su stvari koje je vidio teško opisive. „Gomile tjelesa ljudi ubijenih izgladnjivanjem.“ „U neke prostorije Patton nije htio ući, rekao je da će mu pozliti.“ „Dokazi o zvjerstvima su tako upečatljivi da ne ostavljaju sumnju što su provodili Nijemci u tim logorima.“ U razgovoru s filmskim snimateljima, pozvanim da dođu u logor, Eisenhower je bio manje formalan: „Snimate sve ovo jer će doći dan kad će neki kurvin sin

tvrditi da se ovo nikad nije dogodilo.“ Građani obližnjeg gradića Weimara, poznatog njemačkog kulturnog centra u kojem su stvarali Goethe, Schiller i Liszt, a u čijim tvornicama oružja je za vrijeme Drugog svjetskog rata radila robovska radna snaga iz Buchenwalda, prisiljeni su da običu logor i vide stvari „o kojima nisu ništa znali“. (Buchenwald je bio „samo“ radni logor za razliku od većine logora u Poljskoj u kojima se provodilo „Konačno rješenje“.)

Od trenutka kad su otkriveni užasi koncentracijskih logora mnogima je bilo jasno da se tu ne radi samo o strahotama rata, da to treba trajno ostati u kolektivnoj memoriji čovječanstva kao upozorenje kuda poticanje nesnošljivosti prema onima koje po nečemu proglasimo da ne pripadaju našoj zajednici, može odvesti. Diljem svijeta podignuti su spomenici žrtvama Holokausta, od Rio de Janera do Hong Konga, često zalaganjem lokalnih židovskih zajednica. U Francuskoj i Norveškoj, zemljama sa snažnim pokretima otpora, većina je spomenika posvećena i žrtvama nacističkog režima i onima koji su se protiv tog režima borili. Jer teško da ima prikladnijih spomenika za žrtve zločina Holokausta i genocida, od spomenika koji povezuju žrtve s onima koji su ustali u borbu protiv začetnika i počinioca tih zločina i doprinijeli njihovom porazu.

U Njemačkoj u kojoj je nacizam ponikao, a otpor prema njemu, jednom kad su nacisti došli na vlast i uspostavili tiraniju, bio gotovo zanemariv, slično kao i u Austriji poslije Anschlussa, podignuti su mnogi spomenici žrtvama nacizma, ljudima koji su postali žrtve jer su bili Židovi ili Romi, Jehovini svjedoci ili homoseksualci. Spomenik u Berlinu, „Umorenim Židovima Europe“, čine sivi betonski kvadri različitih visina, od kojih neki sliče lijesovima, a neki židovima, raspoređeni u labirint na površini skoro dva puta većoj od površine Trga B. Jelačića. Završen je 2005., a uz njegov završetak vezan je skandal kad se otkrilo da je na betonske kvadre stavljen antigrafitni premaz proizveden u kemijskoj kompaniji Degussa, čija podružnica je bila kemijska kompanija Degesch. A Degesch je za vrijeme Drugog svjetskog rata proizvodila Ziklon B za plinske komore u koncentracijskim logorima za istrebljenje.

Spomenik žrtvama Holokausta u Beču izgleda kao bunker s kamenim vratima. Kad se priđe bliže vidi se da su zidovi stilizirane police knjiga s poledinama okrenutim prema unutra tako da se ne vide naslovi, imena knjiga. Na mramornoj ploči pred vratima te „izokrenute knjižnice“ piše na njemačkom, engleskom i hebrejskom: „U spomen na više od 65.000 austrijskih Židova ubijenih od nacista između 1938 i 1945“. Sa strane su imena koncentracijskih logora u kojima su austrijski Židovi stradali. Između ostalih i Jasenovac. Na zahtjev kiparice koja je spomenik zamislila i izvela, na njega nije stavljen antigrafitni premaz: „Ako netko našara kukasti križ, izbrisati ćemo ga, ako ih bude više, potaknut će ljude da razmisle što se događa u današnjem društvu.“ Spomenik se nalazi na Judenplatzu, a ispod njega su ostaci sinagoge spaljene u pogromu 1420. godine.

Što bi rekao Thomas Mann: „Dubok je bunar ljudske prošlosti.“

U Hrvatskoj je početkom devedesetih srušeno ili uklonjeno oko tri tisuće spomenika partizanima i NOBu, najmasovnijoj borbi protiv nacizma, fašizma i njihovih domaćih kolaboratora u okupiranoj Europi, uklonjena su imena ulica i trgova koja su podsjećala na borbu protiv tih režima, pa čak i na njihove žrtve, poput Trga žrtava fašizma u Zagrebu.

Židovi koji sa područja NDH nisu završili u ustaškim ili nacističkim logorima, od Jadovna i Jasenovca do Auschwitza, uspjeli su to uglavnom odlaskom u partizane. Jer je NDH bila puno manje „izraz volje hrvatskog naroda“ nego što je Treći Reich bio „izraz volje njemačkog naroda“. Ali nitko od ozbiljnih političara u današnjoj Njemačkoj ne relativizira zločinački karakter nacizma i Trećeg Reicha, niti osniva komisiju da utvrdi da li je „Sieg Heil“ stari germanski pozdrav korišten i u Wagnerovim operama.

Prošle je godine Gradska skupština grada Zagreba izglasala da se u Zagrebu gradi „Spomenik žrtvama Holokausta“. To je valjda jedini spomenik žrtvama Holokausta čijoj su se izgradnji usprotivile židovske organizacije u Hrvatskoj i Svjetski židovski kongres. U pismu Gradskoj skupštini Židovska općina Zagreb tvrdi da se spomenikom koji bi se podigao za šest milijuna Židova pobijenih širom Europe „želi prikriti prava istina o stradanjima Židova na području NDH i umanjiti značaj i težina zločina nad više desetaka tisuća naših članova pobijenih temeljem rasnih zakona u periodu od 1941. do 1945. godine“.

Činjenica je da veći dio židovske populacije u NDH nije stradao od nacista nego po ustaškim logorima. Da su Židovi, Srbi i Romi proganjani na osnovu rasnih zakona donesenih u NDH, a ubijani u praksi koju su ustaše uspostavili.

Kako je Holokaust naziv koji se uvriježio za nacistički genocid nad Židovima, „Spomenik žrtvama Holokausta“ ne samo da ne bi uključivao većinu žrtava ustaškog režima, koji su žrtvama postali zbog svoje etničke pripadnosti, nego bi, s nepodnošljivom količinom licemjerja, i krivnju za pogrom Židova počinjen u NDH, prebacio samo na naciste. U skladu s namjerom i nazivom, spomenik je zamišljen kao gomila betonskih kofera na kojima bi bilo utisnuto šest milijuna židovskih zvijezdica.

Na otvaranju spomenika u Beču Simon Wiesenthal je rekao da spomenik koji obilježava takve

dogadaje „ne mora biti lijep ali mora boljeti“. Primjereniji natpis na planiranom spomeniku u Zagrebu bio bi, recimo, „Žrtvama nacističkog i ustaškog režima. 1941. – 1945.“

Prilikom obilježavanja 75. godišnjice oslobođenja Auschwitza, vodeći političari iz brojnih država proći će ispod notornog natpisa na ulazu u logor, „Arbeit macht frei“, rad oslobađa. Mnoge bi trebalo podsjetiti da oslobađanju društva od mržnji i predrasuda koje do raznih Auschwitza mogu voditi, značajno doprinosi pošteno suočavanje s prošlošću i odlučno suprotstavljanje onima koji mržnju i predrasude potiču kao sredstvo u borbi za vlast.

Zoran Pusić